

La ràdio com a eina pedagògica en l'ensenyament de la llengua catalana. Percepcions i reflexions de docents de primària i secundària

Anna Felipe i Villalobos*
Vanesa Amat i Castells*

Resum

En aquest article s'exploren les percepcions i reflexions de docents que han liderat experiències radiofòniques a l'aula amb l'objectiu d'esbrinar les possibilitats educatives d'aquest mitjà en l'ensenyament de la llengua catalana, tant a l'etapa de primària com de secundària. En concret, s'examina si, després de l'elaboració i emissió d'un programa radiofònic, el professorat considera que l'alumne ha millorat l'expressió escrita i oral, i quines habilitats socials ha activat. Per fer-ho, s'ha optat per una metodologia mixta, amb la triangulació de dades qualitatives i quantitatives provinents d'un qüestionari amb preguntes obertes però també tancades, de resposta multiopció i escales de Likert. Segons els resultats de l'estudi, la realització d'una experiència radiofònica contribueix a la millora de l'expressió oral dels alumnes. Una apreciació que avalen dues tercers parts dels enquestats (66,7%). També es percep una progressió en l'expressió escrita però de forma menys rellevant, amb un 38,9% de docents que conclouen que l'alumne va millorar en aquest aspecte i un 50% que apunten que la progressió es va produir només en alguns casos. A més, segons els enquestats, la realització d'una experiència radiofònica a l'aula activa de forma destacada entre l'alumnat el treball cooperatiu i dues habilitats com la improvisació i la capacitat de sobreposar-se als problemes.

Paraules clau

Ràdio, educació, ensenyament, llengua catalana, expressió oral, expressió escrita, habilitats socials

Recepció original: 11 de novembre de 2020

Acceptació: 2 de febrer de 2021

Publicació: 1 de juny de 2021

Introducció

Aquest article té com a objectiu posar de relleu les percepcions i reflexions de mestres i professors que han dut a terme experiències radiofòniques a l'aula i esbrinar si creuen que pot ser una bona eina pedagògica en l'ensenyament de la llengua catalana, tant a primària com a secundària. Gràcies a la meua experiència laboral com a periodista radiofònica m'he adonat de les nombroses possibilitats educatives d'aquest mitjà de comunicació i el seu llenguatge. Estic convençuda que la realització d'un programa de ràdio com

(*) Llicenciada en Periodisme per la UAB. Ha treballat en mitjans de comunicació com RAC1 (on ha exercit de cap de la secció de cultura), Gestmusic, A3 i Ràdio Nacional d'Espanya a Catalunya. Màster Universitari en Formació del Professorat d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, Formació Professional i Ensenyaments d'Idiomes (Especialitat en Llengua Catalana / Castellana) (UVic-UCC). Aquest article correspon al TFM presentat en aquest Màster sota la direcció de la professora Vanesa Amat i Castells. Actualment és professora de Llengua i literatura catalana a l'Institut Polinyà (Vallès Occidental). Adreça electrònica: anna.felipe@uvic.cat, annafelipev@gmail.com

(*) Doctora en Didàctica de la Llengua i la Literatura per la UAB (Premi Extraordinari de Doctorat, 2016-2017). Màster de Recerca en Didàctica de la Llengua i la Literatura (UAB), Llicenciada en Humanitats (UOC) i Mestra d'Educació Primària (UVic). És professora de Didàctica del Llenguatge i Literatura Infantil a la Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes de la UVic-UCC i és membre del Grup de Recerca en Educació, Llenguatge i Literatura (GRELL-UVic). Entre les seves publicacions citem *Abecedari dels oficis* (Eumo Editorial, 2014 i nova edició ampliada el 2018) i coautora, juntament amb Maica Bernal i Isabel Muntañá, de *Plouen poemes!* (Eumo Editorial, 2017) i *Quin embolic! Poemes, contes i altres textos per llegir rient* (Eumo, 2019). Adreça electrònica: vanesa.amat@uvic.cat

a eina pedagògica en l'ensenyament de la llengua catalana pot contribuir a augmentar la motivació de l'alumnat i repercutir en la millora de l'expressió escrita i oral. De fet, una experiència d'aquestes característiques pot revertir la poca rellevància de l'expressió oral que es manifesta sobretot a l'ESO i que denuncien Vilà i Castellà (2016). Aquests dos autors confirmen que la inversió notable de temps que suposa treballar la llengua oral a l'aula i la dificultat per avaluar-la ha relegat aquesta competència a un segon pla.

Amb aquest treball, em proposo, doncs, confirmar si la realització d'un programa radiofònic a l'aula és una proposta factible en el marc d'una escola o institut i explorar si és un bon instrument pedagògic a l'àrea concreta de llengua, tant a l'etapa de primària com de secundària. En concret, es vol determinar si, després de l'elaboració i emissió d'un programa radiofònic, els docents que s'han encarregat de dur a terme l'experiència consideren que l'alumne ha millorat l'expressió escrita i oral, i quines habilitats socials creuen que ha activat per tirar endavant un projecte d'aquestes característiques (treball en equip, capacitat de lideratge, gestió del temps, etc.). Per tot plegat, la pregunta de recerca que plantejo en aquest article és si la realització d'un programa radiofònic a l'aula contribueix a la millora de l'expressió escrita i oral i a l'activació de les habilitats socials de l'alumnat, tant a l'etapa de primària com de secundària. La hipòtesi inicial, que s'intentarà corroborar a partir de les reflexions i creences dels docents, és que efectivament es produeix una progressió en aquestes dues competències i l'alumnat també recorre a diferents estratègies conductuals per desenvolupar un projecte d'aquestes característiques.

A més, aquest article vol anar un pas més enllà i, a partir de la informació facilitada pels docents, elaborar un instrument d'orientació pedagògica destinat a mestres i professors que es plantegin tirar endavant una experiència radiofònica amb l'alumnat. De fet, creiem que dissenyar un recurs com aquest segueix la línia aportada per Camps (2012), quan explica que la didàctica de la llengua té com a objecte d'estudi el procés d'ensenyar i aprendre llengua, però també canviar les pràctiques amb l'objectiu de millorar-les.

De la ràdio professional a la ràdio escolar: translació de les possibilitats educatives del mitjà

La *Teoria de la ràdio (1927-1932)* de Bertolt Brecht s'ha convertit en tot un referent en la història de la comunicació. El dramaturg i poeta alemany va escriure el 1932:

Hay que transformar la radio, convertirla de aparato de distribución a aparato de comunicación. La radio sería el más fabuloso aparato de comunicación imaginable de la vida pública, un sistema de canalización fantástico, es decir, lo sería si supiera no solamente transmitir, sino también recibir, por tanto, no solamente oír al radioescucha, sino también hacerle hablar, y no aislarle, sino ponerse en comunicación con él. La radiodifusión debería en consecuencia apartarse de quienes la abastecen y constituir a los oyentes en abastecedores (p. 13).

Aquesta és, precisament, l'essència d'aquest treball: convertir els alumnes en protagonistes del producte radiofònic i comprovar les potencialitats del mitjà com a eina pedagògica. Deó (2005) destaca que la ductilitat de la ràdio l'ha convertida en protagonista de molts capítols de la història contemporània. Per exemple, com a arma propagandística a la Guerra Civil espanyola o a la Segona Guerra Mundial; com a instrument de la resistència durant el franquisme amb emissores de ràdio com la clandestina Estación Pirenaica; o com a font d'informació paral·lela en l'anomenada *nit dels transistors* del 23 de febrer de 1981, durant el cop d'estat del Tinent coronel Antonio Tejero al Congrés dels Diputats. L'autor, però, també subratlla les funcions creatives o culturals de la ràdio, com

la mítica retransmissió radiofònica de *La guerra dels mons* del 30 d'octubre de 1939, amb què Orson Welles va narrar una suposada invasió alienígena que va provocar «una certa histèrica col·lectiva i la posterior indignació quan es va revelar que era una narració dramatitzada» (Deó, 2005, p. 9).

A Catalunya, Deó situa l'eclosió radiofònica durant els primers anys de la dècada dels vuitanta i apunta que va ser, precisament, en aquella època quan van aparèixer les primeres emissores escolars i ho atribueix al baix cost que tenia aleshores la tecnologia en freqüència modulada (FM). Actualment, la ràdio viu un dels moments més dolços de la seva història. Segons la primera onada de l'Audiència General de Mitjans de l'any passat (Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación, 2020), la ràdio aplega cada dia 22.603.000 oients a tot l'estat. A Catalunya, RAC1 acumula 837.000 oients diaris i Catalunya Ràdio, 645.000. Són la cinquena i sisena ràdio generalista més escoltada a Espanya. Per sexes, la penetració és del 52,6% entre les dones i del 59,1% entre els homes. Per edats, les que més escolten la ràdio són persones d'entre 45 a 54 anys, amb una penetració del 66,5%, tot i que també destaca la penetració del 47,2% entre els oients de 14 a 19 anys.

Però la ràdio no només té una potencialitat informativa o d'entreteniment. Són molts els autors que han investigat sobre les possibilitats educatives del llenguatge radiofònic. Roderó (2008) critica que la dimensió oral no es treballi des d'edats primerenques i es mostra així de contundent quan assegura que «la educación en la escuela retrae la expresión oral. Convertimos así a los niños en analfabetos auditivos, en inadaptados expresivos, en deficientes orales» (p. 99). I és que, segons aquesta autora, el llenguatge auditiu potencia el processament analític, desenvolupa la capacitat discursiva, fomenta la capacitat d'escolta i permet la interacció amb l'emissor. A més, al seu estudi, assegura que el principal potencial de la ràdio és la seva capacitat per estimular la imaginació. De fet, explica que el gran atractiu d'aquest mitjà es troba precisament en la seva limitació més gran, que és la impossibilitat d'utilitzar el sentit de la vista. Una circumstància que, segons l'autora, és el que provoca la creació mental d'imatges visuals potents.

Del poder de la ràdio com a font estimuladora de la imaginació també en parla Quintana (2001). En concret, l'autor lamenta que les emissores de ràdio convencional ofereixen cada vegada productes més uniformes i estan oblidant la ràdio imaginativa. Per això, des de l'àmbit educatiu, planteja el desafiament de «recuperar la visión de la radio como un magnífico instrumento para despertar la imaginación, fomentar la creatividad y consolidar facultades musicales y estéticas» (p. 101). En aquest sentit, fa propostes com la creació, per part dels mateixos alumnes, d'efectes sonors, la selecció de músiques apropiades, l'ús dels silencis o els canvis en el registre de la veu. Al seu article, l'autor reivindica el valor del so en una societat en què s'ha imposat la imatge i conclou que la transmissió de continguts didàctics a través de la manipulació del so reforça l'adquisició de coneixements i aptituds, perquè s'introdueixen d'una manera diferent a allò que l'alumne està acostumat.

En aquesta línia també s'expressen Perona i Barbeito (2007), que argumenten que la ràdio té moltes possibilitats d'explotació tant dins com fora de l'aula i coincideixen amb Quintana (2001) en el sentit que és un instrument molt potent que serveix de complement i reforç en l'ensenyament i l'aprenentatge. Els dos autors destaquen, a més, una altra virtut de la ràdio: el seu baix cost. Expliquen que, a diferència de la televisió o l'edició impresa, la ràdio és barata, i això ha propiciat que en algunes de les escoles en què s'ha

introduït la ràdio com a eina educativa s'hagi apostat, fins i tot, per la creació d'una emissora pròpia. Aquest, però, no és l'únic avantatge.

En los centros en los que se ha puesto en marcha una emisora, sus responsables han constatado su enorme validez para, entre otras cosas: 1. Fomentar y reforzar el trabajo en equipo; 2. Potenciar la iniciativa y la capacidad creadora del profesorado involucrado en el proyecto; 3. Mejorar la expresión oral y escrita entre los estudiantes, así como la utilización de los signos de puntuación; 4. Aumentar de forma significativa el uso de la biblioteca; 5. Favorecer la integración del alumno, aproximándolo a su entorno; 6. Desarrollar una nueva manera de educar: activa, abierta a la vida, democrática, crítica y solidaria; y 7. Dinamizar la comunicación entre la comunidad escolar (Perona i Barbeito, 2007, p. 16).

Precisament, el treball en equip és una competència bàsica que cal adquirir en l'etapa escolar, segons Barraycoa i Lasaga (2010). En un article, aquests autors analitzen i redimensionen aquesta habilitat, que és una de les més valorades actualment al mercat laboral. Arran d'una sessió de treball amb empresaris sobre el paper de l'educació en l'adquisició de competències, Barraycoa i Lasaga destaquen el testimoni d'un professional que assegura que molts estudiants pensen que treballen molt bé en equip, però en realitat «creen que hacerlo en equipo es cuando cuatro personas hacen un trabajo, se lo reparten y luego "cortan y pegan"» (p. 4). Per això, conclouen que la tasca pedagògica ha de centrar-se a fer entendre l'alumne que el treball en equip no és només una suma d'esforços sinó que es fonamenta en habilitats socials com la comunicació interpersonal, la responsabilitat i el compromís de tots el components de l'equip, la gestió del temps, la confiança i el respecte a la presa de decisions grupals.

Abordar un repte educatiu original i imaginatiu com l'elaboració d'un programa radiofònic a l'aula també pot ser un element catalitzador de la motivació de l'alumnat. En un altre estudi, González (1989) subratlla aquesta potencialitat de la ràdio.

Que aquella pasión mía llamada radio, servía, además, como extraordinario servicio pedagógico. No sólo como vehículo de cultura o transmisor de enseñanza, que hasta ahí estaba claro, sino como extraordinario "juguete", apasionante herramienta que empequeñecía, en las manos de los chavales, la utilidad de otros instrumentos pedagógicos (p. 9).

Amb tot, un dels problemes que es poden plantejar a l'hora de dur a terme un projecte innovador com el de la realització d'un programa radiofònic, tant a l'etapa de primària com de secundària, és la falta d'infraestructura per fer les emissions. El més habitual és que els instituts no tinguin una ràdio instal·lada al seu centre. En aquest sentit, Melgarejo i Rodríguez (2013) obren una finestra d'oportunitat a través d'un element com el podcast. Recorden que Internet ha revolucionat la ràdio generalista però també la ràdio escolar i assenyalen, igual que ho fa Sellas (2011), que el veritable valor de la invenció del podcast és que tothom es pot convertir en creador i distribuïdor de continguts sonors.

En un altre article, un dels autors citats anteriorment, Perona (2009), també assegura que els avenços tecnològics en el camp de la informació i la comunicació han fet aflorar noves formes de creació, emissió i difusió dels continguts. L'autor enumera diferents modalitats de ràdio educativa en l'era digital. És el cas de les emissores de centres educatius, emissores formatives, emissores sòcio-formatives, programes educatius i, per últim, eduwebs radiofòniques. Sota aquesta denominació s'inclouen projectes com Media Radio, Publi-radio.net, Edu3.cat i Xtec Ràdio, una plataforma impulsada pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya per potenciar i fomentar l'ús de la ràdio a l'escola. En concret, Perona explica que l'objectiu d'Xtec Ràdio és possibilitar a les escoles l'opció d'introduir-se en el funcionament d'un mitjà com la ràdio. Al mateix temps, l'autor insisteix que a través de la ràdio es completa la formació dels alumnes perquè «aprenen a

adaptar sus mensajes a las peculiaridades de un lenguaje, el radiofónico, especialmente rico en valores expresivos y desarrollan la capacidad de entender los códigos textuales y sonoros propios de la radio» (Perona, 2009, p. 111).

Al seu torn, Deó (2005) posa damunt la taula una altra possibilitat per solucionar la falta d'infraestructura dels centres a l'hora de dur a terme les emissions. L'autor també apunta que moltes ràdios escolars han optat per emetre via Internet, perquè és un sistema més barat, s'eviten problemes legals que es deriven de la utilització d'una freqüència i, a més, permet oferir programació a la carta. Tot i això, Deó prioritza, entre totes les experiències d'educació i ràdio, la col·laboració dels centres educatius amb les emissores municipals. Al seu parer, «el fet de pertànyer al mateix ecosistema social —és a dir, a l'ecosistema local—, facilita la possibilitat d'accedir al mitjà, i això fa que aquesta aproximació puntual o la col·laboració estable sigui més fàcil» (p. 11). A més, creu que «les característiques pròpies dels mitjans de proximitat, com és per exemple la funció social comunitària o l'interès mediàtic per tot allò que pertany a l'àmbit local, pot ser un motiu d'acostament entre el centre i la ràdio municipal» (Deó, 2005, p. 11).

Sigui quina sigui l'estratègia logística que s'esculli per dur a terme l'experiència radiofònica, Moreno (2000) recorda que utilitzar la ràdio com a eina pedagògica suposa necessàriament un canvi metodològic, que ha d'abraçar tots els processos d'aprenentatge com les situacions d'ensenyament. A més, alerta que qualsevol activitat que impliqui la utilització d'un mitjà de comunicació, ja sigui dins del centre escolar o fora, ha de tenir en compte els aspectes didàctics però també els tècnics i organitzatius. Les possibilitats de la ràdio com a eina pedagògica en l'ensenyament de llengua no és només un aspecte que destaquen periodistes o acadèmics. També ho fan docents que han engegat experiències radiofòniques als seus centres. És el cas d'Egea i Rialp (2005), que narren en un article el projecte que van dur a terme en una escola de barri situada a l'extraradi d'una gran ciutat com Terrassa. En aquest cas, els autors posen de relleu la utilitat d'un mitjà com la ràdio a l'hora d'ensenyar els alumnes a processar, escollir i utilitzar correctament la gran quantitat d'informació que es genera en la societat actual. Al mateix temps, subratllen que en el seu cas la ràdio va ser un vehicle immillorable per despertar, entre el creixent nombre d'alumnat nouvingut del centre, «la motivación por la lengua como herramienta vehicular de aprendizaje y comunicación» (p. 26), sense distinció d'edat ja que hi van participar des dels cursos d'educació infantil, amb nens de tres anys, fins al cicle superior de primària. Egea i Rialp (2005) detallen que el projecte no només va servir per engrescar els alumnes que «ven ante sí la oportunidad de participar en programas de radio que escucharán sus compañeros de la escuela y también sus padres» (p. 26), sinó també per implicar les famílies, que van tenir els seus propis espais en la programació, i la comunitat.

Tanmateix, aquesta potencialitat de la ràdio com a eina pedagògica que defensen acadèmics, periodistes i també molts docents no té una translació directa al Currículum d'Educació Primària (Servei d'Ordenació Curricular d'Educació Infantil i Primària, 2017). Si bé la ràdio escolar s'esmenta com una instal·lació que poden tenir els centres quan s'afirma que «cal organitzar el centre educatiu com un espai comunicatiu on la biblioteca (mediateca) del centre, la revista de l'escola, la ràdio escolar o altres elements facilitin l'intercanvi dintre de l'escola i l'obertura del centre al seu entorn» (p. 78), el currículum no cita aquesta eina en els continguts de cap curs. Al cicle superior (5è i 6è) sí que es parla

de gèneres periodístics, però a grans trets. Durant aquesta etapa, els continguts de Llengua catalana i literatura preveuen la producció de «textos escritos de tipología diversa en diferentes formatos i suports: narracions, explicacions, descripcions, diàlegs, notícies, receptes, còmics...» (p. 62).

Al currículum d'Educació Secundària Obligatòria (Direcció General de Currículum i Personalització, 2019), sí que es treballen continguts relacionats amb el mitjà radiofònic. S'introdueixen a tercer i quart curs. Es mencionen en l'àmbit lingüístic, en el marc de la dimensió de comunicació oral, i s'insta a treballar interaccions orals presencials i multimèdia, com per exemple «la comunicació amb altres comunitats escolars i amb la societat en general (cartes al director, notícies a la premsa, ràdio local o per al web del centre)» (p. 39). Els gèneres periodístics s'introdueixen a primer i segon curs dins de la dimensió de comprensió oral i des d'una perspectiva global, i a tercer i a quart es treballa la redacció d'aquest tipus de textos.

És en un altre document, el que fa referència a les competències bàsiques de l'àmbit lingüístic (Direcció General d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, 2015), on es proposa directament al professorat la realització de programes radiofònics a l'etapa de secundària. En concret, per avaluar la competència número 7 de comunicació oral, que equival a obtenir informació, interpretar i valorar textos orals de la vida quotidiana, dels mitjans de comunicació i acadèmics, incloent-hi els elements prosòdics i no verbals, es recomana «tenir en compte la capacitat d'entendre la informació oral i els elements no verbals a partir d'activitats com poden ser l'escolta directa d'un discurs o la gravació de programes de ràdio o televisió» (p. 35). Més endavant, com a orientacions metodològiques per treballar una altra competència de comunicació oral, la número 8 (produir textos orals de tipologia diversa amb adequació, coherència, cohesió i correcció lingüística, emprant-hi els elements prosòdics i no verbals pertinents), es recalca que:

És important que el docent proposi activitats variades: des de les més acadèmiques (exposicions orals de treballs) fins a les més properes als interessos de l'alumnat (debats sobre temes d'actualitat). Aquestes activitats poden quedar més integrades si s'agrupen en projectes de treball en equip (simulació d'un debat televisiu o radiofònic) (p. 38).

En aquest sentit, els docents que es plantegen emprendre una experiència radiofònica es poden orientar, encara que de manera molt genèrica, al portal Xtec Mèdia (Generalitat de Catalunya, 2020), on s'ofereix la possibilitat de consultar alguns articles sobre llenguatge radiofònic així com suports i materials.

Metodologia

Tal com apunten Blaxter, Hughes i Tight (2008), els diferents tipus d'investigació aporten distints tipus de coneixement sobre el fenomen estudiat. Per aquest motiu, si l'objecte d'aquest treball és recopilar les creences i reflexions dels docents al voltant del mitjà radiofònic com a eina per a l'ensenyament de la llengua catalana, tant a primària com a secundària, el més apropiat és optar per una metodologia mixta. Això vol dir utilitzar eines qualitatives, com els qüestionaris de preguntes obertes, però també estratègies quantitatives de recollida de dades, com les enquestes. La triangulació de dades qualitatives i qualitatives pot aportar una visió més global sobre el tema investigat, perquè el paradigma qualitatiu està «centrado en comprender el comportamiento desde el marco de referencia del actor» i és de caire subjectiu mentre que el quantitatiu «busca las causas/hechos de los fenómenos sociales» i tendeix a l'objectivitat (p. 79). D'aquesta manera,

se segueix la tendència que s'ha imposat els últims anys en les investigacions de l'àmbit educatiu, que opten per aquesta metodologia mixta basada en la triangulació de dades, amb l'objectiu de complementar l'anàlisi qualitativa amb evidències quantitatives.

Participants

Es tracta d'una investigació a petita escala. Com a conseqüència de la irrupció de la pandèmia de la COVID-19 durant la realització d'aquest treball, la investigació s'ha centrat en la informació proporcionada per docents que han dut a terme diferents tipus d'experiències radiofòniques a l'aula. A través de dades quantitatives i qualitatives s'han observat variables i constants d'una mostra acotada de divuit casos.

Tal com s'ha apuntat anteriorment, el Departament d'Educació va posar en marxa Xtec Ràdio. El projecte continua actiu i es pot localitzar a la pàgina web del Departament (Generalitat de Catalunya, 2020), dins d'Xtec Mèdia, a l'apartat de ràdio. Una de les opcions de consulta és «La ràdio als centres». A l'interior s'hi pot veure un mapa de Catalunya amb tots els centres, tant de primària com de secundària, que utilitzen la ràdio com a eina educativa. Tot seguit, el portal ofereix enllaços amb diferents continguts radiofònics elaborats per alumnes d'aquestes escoles i instituts. Segons la informació d'Xtec Ràdio, hi ha 95 centres que tenen o han tingut en el passat projectes educatius radiofònics. A través d'aquesta pàgina web, s'ha pogut localitzar part dels docents que han volgut col·laborar en aquest treball. En concret, s'han buscat professors i mestres que hagin capitanejat directament experiències de ràdio als seus centres de primària i/o secundària.

La recerca s'ha completat a través de la plataforma Twitter, que ha esdevingut una de les eines més eficaces per crear xarxa i localitzar perfils concrets. A través d'una crida, s'aconsegueix trobar un seguit de docents que tenien relació amb experiències de ràdio a l'aula. Després d'obtenir el seu contacte, se'ls explica el projecte i això permet descartar alguns perfils, que si bé tenen constància que als seus centres s'han fet experiències radiofòniques, no hi han participat directament. Altres, per exemple, són directors o formen part de l'equip directiu de centres on s'han dut a terme projectes radiofònics i faciliten els contactes dels docents que hi estan directament implicats. Aquesta crida, feta a través de Twitter, també permet localitzar un perfil molt determinat, que ha utilitzat la ràdio com a eina pedagògica en un itinerari formatiu específic (IFE). Aquests itineraris són ensenyaments professionals adreçats a alumnes d'entre 16 i 20 anys amb necessitats educatives especials associades a una discapacitat intel·lectual lleu o moderada i que no es troben en disposició de seguir la formació professional ordinària. Després d'analitzar el cas, es considera interessant obrir el focus i sumar-lo a la investigació, juntament amb les experiències de primària i secundària.

Una vegada localitzats els perfils, explicat el projecte i aconseguit el seu vistiplau, es procedeix a enviar als docents un qüestionari per Internet, les característiques del qual s'explicaran més endavant. També se'n fa un seguiment, per resoldre dubtes o bé per dur a terme recordatoris si les respostes es demoren. Es tracta de perfils de docents de primària, secundària i IFE de centres públics i concertats de diferents punts de Catalunya.

Eines de recollida de dades

La pregunta de recerca d'aquest article és si, a través de les opinions i reflexions dels docents, es pot determinar que la realització d'un programa radiofònic a l'aula contribueix

a la millora de l'expressió escrita i oral i a l'activació de les habilitats socials de l'alumnat, tant a l'etapa de primària com de secundària. Per això, s'elabora un qüestionari que permeti conèixer, d'una banda, les percepcions de mestres i professors sobre el nivell dels alumnes en expressió escrita i oral abans i després de la realització de l'experiència radiofònica i, de l'altra, les dinàmiques que detecten els enquestats pel que fa a rols, lideratge o capacitat de treball en equip. És a dir, les preguntes plantejades al qüestionari busquen esbrinar l'opinió del professorat al voltant de les principals aportacions dels autors que han investigat sobre les possibilitats educatives del llenguatge radiofònic i que s'han referenciat en la fonamentació teòrica.

En aquest sentit, el primer bloc del qüestionari és introductori i té com a objectiu determinar l'etapa i el curs o cursos on els enquestats han desenvolupat les experiències de ràdio. A més, vol servir per determinar d'on es parteix perquè, tal com apunta Perona (2009), hi ha un nombre important de centres que han apostat per experimentar amb un mitjà com la ràdio a les seves aules. Per aquest motiu, podria donar-se el cas que el centre on treballa el docent ja hagués realitzat algun tipus d'experiència similar o que el professor, per iniciativa pròpia o per exigències del currículum, hagués treballat amb l'alumnat algun aspecte del llenguatge radiofònic. A més d'incloure aquesta pregunta concreta al qüestionari, també es demana als enquestats que descriguin breument en què va consistir l'experiència de ràdio i que expliquin com la van dur a terme tècnicament (amb la instal·lació d'un estudi propi al centre, a la ràdio local del municipi on s'ubica l'escola o institut o bé, tal com apunten Melgarejo i Rodríguez (2013), amb les noves possibilitats que ofereixen els mòbils o els ordinadors. L'última pregunta d'aquest bloc connecta amb la hipòtesi de González (1989), que apunta que la utilització de la ràdio com a eina pedagògica augmenta la motivació dels alumnes.

El segon bloc del qüestionari fa referència a l'expressió oral. Són qüestions destinades a explorar si, tal com asseguren autors com Rodero (2008) o Vilà i Castellà (2016), l'oralitat és una competència relegada a un segon pla, tant a l'etapa de primària com a l'educació secundària obligatòria. A més, aconseguir certa destresa en l'expressió oral (i també en la locució radiofònica) implica dominar aspectes com la dicció, el ritme, la respiració o la naturalitat, i això està estretament lligat a la fluïdesa. Precisament, Balsebre (2000) assenyalava que «cuando el locutor lee un texto está intentando reproducir un contexto comunicativo "natural", de una cierta intimidad; así, es necesario eliminar el efecto distanciador que supone saber que el locutor no "te habla", sino que "mira un texto"» (p. 36). Per això, es pregunta als docents la seva percepció sobre el nivell d'expressió oral dels alumnes abans i després de dur a terme l'experiència radiofònica. Per últim, les dues últimes preguntes d'aquest bloc estan relacionades amb un altre dels factors que, tal com assenyalen Vilà i Castellà (2016), entra en joc quan es treballa la llengua oral a l'aula: la personalitat i la imatge social. I és que, segons els autors, «el problema principal per parlar en públic és el bloqueig derivat de la por escènica, que no permet desenvolupar al màxim les capacitats de l'orador» (p. 15).

De la mateixa manera que s'ha fet amb l'expressió oral, el següent apartat va destinat a esbrinar l'opinió del mestre o professor sobre el nivell d'expressió escrita de l'alumnat. Primer, es pregunta a l'enquestat si creu que, arran de l'experiència radiofònica, els estudiants en la seva majoria han millorat l'expressió escrita. En cas afirmatiu, se li demana que especifiqui en quin aspecte va detectar major progressió. Per aconseguir centrar l'atenció en un sol aspecte i no disgregar respostes, s'ha decidit que sigui una pregunta

d'opció múltiple, en què els enquestats només poden escollir una sola resposta. Entre aquestes opcions hi ha la capacitat de síntesi, perquè és un dels aspectes que es treballa en les competències bàsiques de l'àmbit lingüístic (Direcció General d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, 2015) i, sense dubte, és una de les habilitats més valuoses a l'hora de redactar un text periodístic com la notícia. També s'ha considerat oportú incloure a les respostes l'aspecte de l'adequació, la coherència i la cohesió. En aquest últim cas, es posa com a exemple entre parèntesi l'ús de la puntuació perquè Perona i Barbeito (2007) asseguruen que la introducció de la ràdio com a eina pedagògica millora l'expressió oral i escrita dels estudiants i també la utilització dels signes de puntuació.

El penúltim bloc de preguntes té com a objectiu conèixer les percepcions dels docents sobre les dinàmiques personals que s'estableixen en els grups d'alumnes durant la realització d'una experiència radiofònica. En concret, en aquest bloc s'incideix en si l'elaboració i emissió d'un programa radiofònic a l'aula contribueix a l'activació entre l'alumnat d'una habilitat social com el treball en equip, i en quin grau succeeix, i es demana a l'enquestat si es tracta d'una cooperació real o tan sols d'una concatenació d'esforços (Barraycoa i Lasaga, 2010). Per últim, es pregunta a mestres i professors quina altra habilitat social, a més del treball en equip, creuen que els alumnes han activat de forma preferent fent aquest projecte. Igual que en el bloc anterior, es proposa una pregunta d'opció múltiple en què els enquestats només poden escollir la resposta que consideren més rellevant. Les opcions són capacitat de lideratge, gestió del temps, capacitat d'improvissació o capacitat de sobreposar-se als problemes o imprevistos.

Si bé fins aquest moment, el qüestionari s'ha compost de preguntes en què els enquestats podien respondre només una opció, preguntes de resposta múltiple i preguntes en què s'havia de valorar un ítem concret mitjançant escales de Likert, en aquest últim bloc és on s'introdueixen les preguntes de resposta oberta. En concret, s'ha optat per aquesta fórmula perquè els enquestats tinguessin més llibertat a l'hora d'indicar els avantatges que, al seu parer, ha suposat aplicar una experiència radiofònica a l'aula, però també els inconvenients que s'han trobat i quins canvis aplicarien si haguessin de repetir-la. Les respostes sobre aquests aspectes s'analitzaran qualitativament i poden resultar especialment rellevants a l'hora d'elaborar l'instrument d'orientació pedagògic destinat a mestres i professors que vulguin tirar endavant un projecte de ràdio amb el seu alumnat. Els qüestionaris es dissenyen amb l'eina de Google destinada a tal efecte (Google Forms). Un cop pilotats, s'envien i responen a través d'Internet. Per tant, per analitzar les dades, s'ha fet un treball de despatx.

Anàlisi de dades

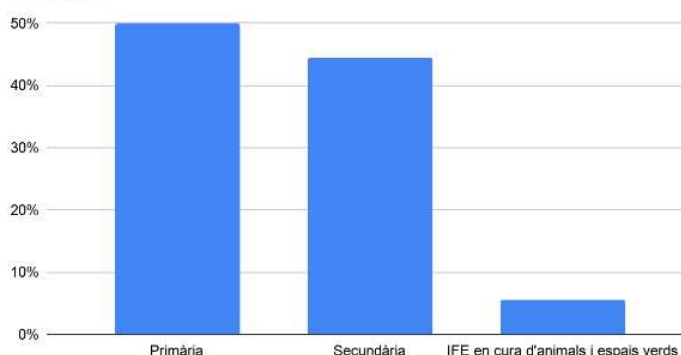
En total, en aquest article s'han analitzat les percepcions de divuit docents sobre les experiències radiofòniques que han realitzat a diferents cursos de primària, secundària i IFE d'escoles i centres de zones molt diverses de Catalunya. Per garantir l'anonimat de les persones que hi han participat, s'ha decidit assignar un codi a cada una d'elles. A l'hora d'analitzar les dades s'ha diferenciat la part del qüestionari eminentment quantitativa (preguntes de resposta tancada, de resposta multiopció i de valoració mitjançant escales de Likert), de la part de respostes obertes i que exigeix una anàlisi qualitativa. En aquest sentit, el primer tipus de preguntes s'han analitzat mitjançant percentatges i, a efectes de claredat estadística, s'ha optat per agregar dades afins, mentre que per destriar la informació rellevant de les respostes obertes s'ha optat per la tècnica de la categorització.

Hernández-Sampieri (2014) explica que la generació de categories o temes és l'estratègia d'anàlisi que s'aplica a tot tipus d'estudis qualitatius. A partir, doncs, de l'anàlisi de les respostes dels docents, s'han establert un seguit de categories i s'ha mesurat, a través del full de càlcul Microsoft Excel, quins d'aquests temes emergeixen amb més freqüència i quins tipus d'arguments s'aporten.

Resultats

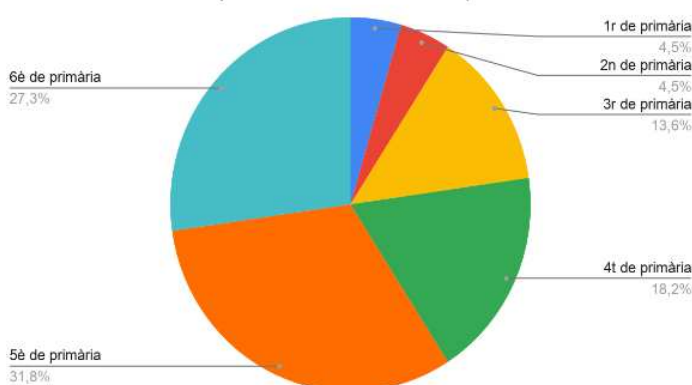
De la totalitat d'enquestats, la meitat ha respost que va dur a terme l'experiència radiofònica a l'etapa de primària, un 44,4% ho va fer a secundària i un 5,6% (un cas) en un IFE (itinerari formatiu específic) dedicat en concret a la cura d'animals i espais verds (Taula 1).

Taula 1. A quina etapa s'ha aplicat l'experiència o experiències de ràdio?

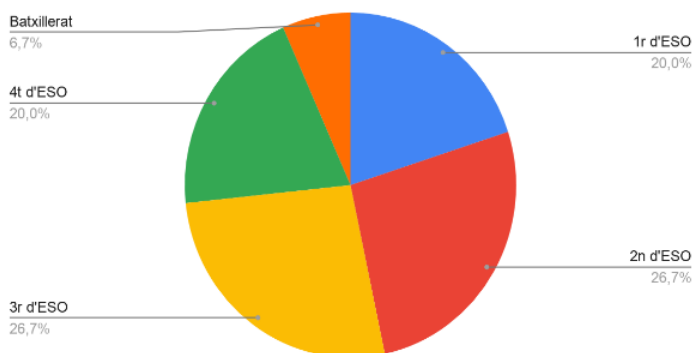

Pel que fa als cursos, cal tenir en compte que hi ha enquestats que han realitzat projectes amb grups de diverses edats. En aquest cas, si s'agreguen les dades, es pot comprovar que, a primària, el curs on s'han fet més experiències de ràdio és 5è, amb un 31,8% de casos, seguit de 6è, amb un 27,3%, i 4t, amb un 18,2% (Taula 2). A secundària, 2n i 3r d'ESO són els cursos on s'han fet més projectes de ràdio, amb un 26,7% de casos respectivament (Taula 3).

Taula 2. Cursos de primària on s'ha fet l'experiència radiofònica

Taula 3. Cursos de secundària/batxillerat on s'ha fet l'experiència radiofònica

L'explicació, per part dels docents en una pregunta oberta, de les característiques dels projectes radiofònics permet constatar una varietat temàtica, de durada i d'organització dins del currículum important. Pel que fa als formats dels programes, a primària s'aposta per elaborar continguts propers als alumnes, com notícies sobre l'entorn escolar o un programa en què es resumeix el més interessant que ha passat a l'escola aquell trimestre. També hi ha propostes de narració de llegendes i d'altres que s'acosten més als formats convencionals com una tertúlia sobre temes d'actualitat o un programa que inclou entrevistes, informació, falques publicitàries i càpsules musicals. A secundària, molt probablement per posar en pràctica la redacció de gèneres periodístics que es treballa als cursos de tercer i quart, s'imposen formats com programes informatius, de reportatges, d'entrevistes i magazíns, tot i que també n'hi ha d'altres de més creatius, com és el cas de l'enregistrament de contes escrits pels mateixos alumnes.

Majoritàriament, aquest tipus de continguts es treballen en el marc d'assignatures optatives (37,5%). En un 25% de casos, els enquestats han liderat experiències radiofòniques dins de les assignatures de llengua (catalana i castellana) i també hi ha un 25% d'ocasions en què el projecte es duu a terme en un taller de ràdio. En més de la meitat dels casos (55,5%), aquestes matèries s'imparteixen durant tot un curs, seguit del format trimestral (22,2%). De forma més puntual (11,1%), hi ha experiències d'un semestre de durada i d'altres en què només s'hi han invertit 6 sessions d'una hora. La freqüència d'emissió dels programes també és variada. El més habitual és gravar i emetre continguts de forma setmanal (28,5%) o trimestral (28,5%), tot i que, amb un 12,5% de casos, també s'ha optat per fer l'enregistrament de forma mensual, com a projecte de final de curs o bé sense imposar cap periodicitat. En aquest últim cas, els programes es graven quan s'enllesteixen els continguts.

L'enquesta també ha permès determinar on es van dur a terme aquestes experiències radiofòniques. Gairebé en la meitat dels casos (46,4%) es van fer en instal·lacions de ràdio muntades al mateix centre. Un 35,7% dels projectes es van emetre des d'una emissora municipal del poble o ciutat. En un 14,3% dels casos es van aprofitar les noves possibilitats que ofereixen els mòbils i els ordinadors i en un cas (3,6% del total) el programa es va gravar a l'estudi de ràdio d'un altre centre. Sobre l'experiència prèvia, 7 de cada 10 grups no havien fet mai cap assignatura ni programa de ràdio. Pel que fa a la motivació, els enquestats consideren en un 80,1% dels casos que el projecte va fer augmentar la motivació dels alumnes.

Expressió oral

La major part del professorat (77,2%) considera que, abans de participar en una experiència de ràdio, la major part dels alumnes s'entrebancaven a l'hora de llegir en veu alta (ja sigui «molt» o «de tant en tant»). Després de dur-la a terme, la percepció del 66,7% dels docents és que els alumnes en la seva majoria van progressar en la lectura en veu alta.

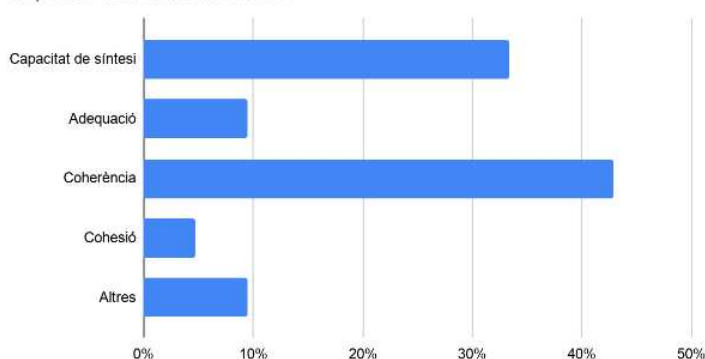
Sobre l'impacte de la personalitat i la imatge social a l'hora de parlar en públic, 7 de cada 10 docents creuen que l'experiència de ràdio va servir als alumnes per guanyar seguretat i tenir menys vergonya a l'hora d'expressar-se de forma oral.

Expressió escrita

A la pregunta de si arran de l'experiència radiofònica, els alumnes, en la seva majoria, van millorar l'expressió escrita, la meitat dels docents opinen que és una progressió que no més s'ha produït en alguns casos. D'altra banda, hi ha un 38,9% de docents que consideren que, en conjunt, els alumnes sí que van millorar en aquest aspecte, mentre un 5,5% opinen que no i un altre 5,5% asseguren que l'experiència va durar massa poc temps per comprovar-ho.

En cas de progressió, es demana als docents que determinin en quin aspecte han millorat més els alumnes. Es tracta d'una pregunta d'opció múltiple, en què els enquestats, a fi de focalitzar els resultats, han d'escollir una sola resposta entre les següents: capacitat de síntesi, adequació (per exemple, tractament de tu o vostè), coherència (informació ordenada i clara), cohesió (ús de signes de puntuació; pronoms, preposicions i conjuncions; sinònims i hiperònims; etc.) o l'opció altres, si consideren que els alumnes han progressat en un aspecte diferent als mencionats. Tot i això, alguns docents han seleccionat la categoria altres i, d'aquesta manera, han trobat la manera de triar més d'una resposta. Per això, s'ha optat per agregar les dades. Els resultats (Taula 4) mostren que, segons els docents, l'aspecte en què van millorar més els alumnes, pel que fa a l'expressió escrita, va ser la coherència (42,9%), seguit de la capacitat de síntesi (33,3%), adequació (9,5%) i cohesió (4,8%). Dins de l'opció altres (9,5%) hi ha un docent que destaca que l'aspecte d'expressió escrita en què van millorar més els seus alumnes va ser «conèixer el sentit figurat, frases fetes, doble sentit, etc.».

Taula 4. En cas de progressió en l'expressió escrita, en quin aspecte van millorar més?

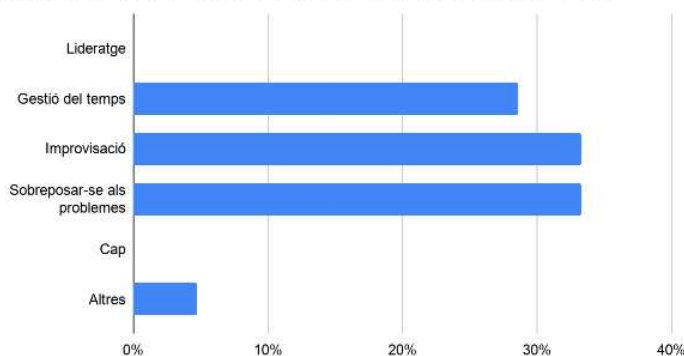
Habilitats socials

El grau de conformitat dels enquestats al voltant de l'afirmació «L'elaboració i emissió d'un programa radiofònic a l'aula va contribuir a l'activació entre l'alumnat d'una habilitat social com el treball en equip» s'ha valorat a través d'una escala de Likert en què 1 significa «gens» i 5 «molt». La majoria dels docents, un 66,7%, opten pel 5. Per tant, creuen que l'elaboració i emissió d'un programa radiofònic va contribuir «molt» a l'activació del treball en equip; un 27,8% ha assenyalat el 4, que equival a «bastant»; i només un 5,6% han puntuat amb un 2, que correspon a «gairebé gens».

Sobre si aquest treball en equip va anar més enllà de la suma o concatenació d'esforços, el 66,7% considera que sí, mentre que una tercera part, un 33,3%, creu que és una circumstància que depèn de l'equip que duia a terme el projecte i, per tant, només va ser així en alguns casos.

A banda del treball en equip, es considera interessant preguntar als enquestats quines altres habilitats socials creuen que van activar els alumnes durant la realització d'un

Taula 5. Quines altres habilitats socials creu que van activar els alumnes arran de l'experiència de fer un programa de ràdio?

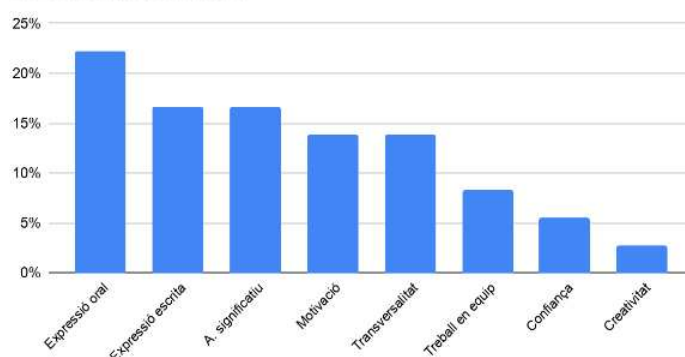
programa de ràdio. De nou, per evitar la disgregació de dades, els docents només poden escollir una opció entre les següents respostes: capacitat de lideratge, gestió del temps, capacitat d'improvisació, capacitat de sobreposar-se als problemes o imprevistos, a més de l'opció cap (si consideren que els alumnes no han activat cap altra habilitat social) o altres, si pensen en una habilitat que no s'ha inclòs en les opcions anteriors. En aquest cas, també s'han agregat dades i els resultats demostren que les habilitats majoritàries són capacitat d'improvisació i capacitat de resoldre problemes o entrebancs, que s'ha assenyalat en un 33,3% de casos respectivament, seguides de gestió del temps, amb un 28,6%. Cap dels docents s'ha decantat per lideratge i en un cas (4,8%) s'ha escollit l'opció altres per destacar altres habilitats socials com «compromís, responsabilitat, curiositat, escolta activa, comunicació positiva, seguretat i autoestima». En aquest sentit, l'enquestat afegeix que «hi havia un alumne que no participava ni a classe i gràcies al programa de ràdio va millorar una mica en aquest aspecte i a poc a poc va anar parlant més» (Taula 5).

Valoració de l'experiència

A través d'una escala de Likert, els docents han valorat l'experiència radiofònica de l'1 («gens satisfactòria») al 5 («molt satisfactòria»). El 83,3% dels enquestats han optat per puntuar-la amb un 5 i un 16,7% amb un 4.

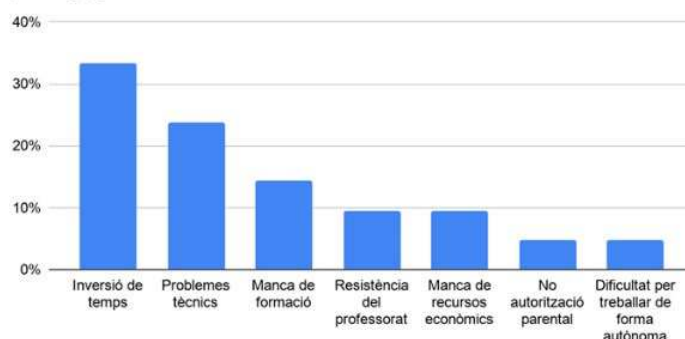
L'enquesta també ha permès determinar els avantatges que, segons els docents, aporta la ràdio com a eina pedagògica en l'ensenyament de la llengua catalana. A través de l'anàlisi de les respostes obertes del professorat, s'han establert una sèrie de categories i s'ha pogut determinar si són idees més o menys comunes entre els enquestats. En aquest sentit, els avantatges més destacats pels docents són treball i millora de l'expressió oral (22,8%), treball i millora de l'expressió escrita (16,7%), possibilitat de realitzar un aprenentatge significatiu (16,7%), increment de la motivació (13,9%), activitat transversal (13,9%), foment del treball en equip (8,3%), de la pròpia confiança (5,6%) i de la creativitat (2,8%) (Taula 6).

Taula 6. Avantatges de la ràdio com a eina per a l'ensenyament de la llengua catalana

Pel que fa als inconvenients, destaca per damunt de tots la important dedicació horària que requereix un projecte d'aquestes característiques. Aquest aspecte, el de la inversió de temps, és assenyalat en un 33,3% dels casos. Els problemes tècnics també sobresurten com un dels principals inconvenients, amb un 23,8%, seguit de la manca de formació (14,3%), la resistència per part del professorat (9,5%) i la manca de recursos econòmics (9,5%). De forma més puntual, s'ha assenyalat com a contratemps l'oposició parental a

Taula 7. Inconvenients d'implementar la ràdio com a eina pedagògica

autoritzar el desplaçament de l'alumne a l'emissora de ràdio (4,8%) i la dificultat de treballar de forma autònoma dels alumnes (4,8%) (Taula 7).

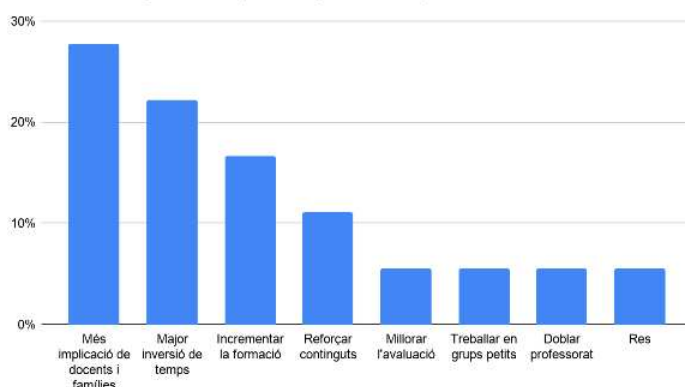
Per últim, sobre els canvis que aplicarien els docents si tinguessin l'oportunitat de repetir l'experiència, es pot concloure que, en un 27,8% dels casos, es buscaria més implicació de docents i famílies, per aconseguir fer més transversal el projecte i incrementar-ne el nombre d'alumnes participants. També es considera important destinar encara més temps al projecte (22,2%) i augmentar la formació per tal de minimitzar els problemes tècnics (16,7%). En cas de repetir l'experiència, alguns dels enquestats (11,1%) aposten per reforçar continguts, com la redacció de textos o el gènere de l'entrevista. En menor mesura (5,6%), apareixen altres canvis com millorar l'avaluació perquè s'adapti millor a les característiques d'una experiència radiofònica, treballar en grups petits o doblar el professorat. En un cas, no es canviaria res (Taula 8).

Discussió

Sense dubte, la polivalència que ofereix la ràdio com a eina educativa es posa de relleu quan els resultats de l'estudi es fan dialogar amb les aportacions dels autors sobre el tema analitzat. Un dels aspectes en què hi ha hagut major unanimitat entre els docents és en la potencialitat de la ràdio com a element catalitzador de la motivació. Ho afirma González (1989) i és corroborat per 8 de cada 10 enquestats.

Quintana (2001) llança el repte als docents de recuperar, a través de la ràdio escolar, la creativitat que considera que ha perdut la ràdio convencional. Un aspecte que es posa de relleu quan es comprova la variabilitat temàtica de les experiències radiofòniques exposades pel professorat. És el cas d'un breu informatiu de 10 minuts de durada amb «no-

Taula 8. Si hagués de repetir l'experiència, què canviaria o faria diferent?

tícies a nivell d'escola (naixement d'algun germanet/a, resultat esportiu del futbol de base, sortida escolar, aprenentatge d'algun contingut en particular...), un espai en què el contingut es posava en relació al tipus d'estudis professionalitzadors dels alumnes i incloïa «consells per tenir cura de l'hort o una recepta amb productes de temporada», o un programa trimestral que arribava a tota la població a través de l'emissió per la ràdio municipal on s'explicava «el més interessant que ens havia passat durant el trimestre [...] El programa va ser guardonat amb el segon premi als Premis el CAC a l'escola, en la subcategoria de treballs de ràdio».

Alhora, es constata que la ràdio és una eina pedagògica vàlida tant a l'etapa de primària com a secundària. Si bé és cert que Egea i Rialp (2005) assenyalen que ja es poden dur a terme experiències radiofòniques amb alumnes d'educació infantil, la majoria d'enquestats de primària han optat per concentrar-les al cicle superior (5è i 6è de primària), mentre que a secundària s'escullen majoritàriament cursos com 2n o 3r d'ESO. Una tria

que es pot associar al currículum, ja que al cicle superior de primària i, sobretot, al segon cicle d'ESO és on es treballen els gèneres periodístics. Segons es desprèn de l'estudi, la ràdio també és un bon instrument pedagògic per alumnes amb NEE. Una de les experiències analitzades s'ha dut a terme en un itinerari formatiu específic (IFE), on s'ha considerat que és «una eina molt complerta. El fet de sortir a la ràdio, que la gent els escoltés, va donar significativitat als aprenentatges. Ser els participants actius del procés va fer que milloressin molt a nivell de la comunicació oral, la responsabilitat, el companyerisme i l'autoestima, fet que fa que els aprenentatges siguin reals i duradors».

Si es posa el focus en les possibilitats educatives de la ràdio en l'àmbit de la llengua catalana, autors com Rodero (2008) o Perona i Barbeito (2007) destaquen que és un bon instrument per desenvolupar l'expressió oral i escrita de l'alumnat. Un 66,7% dels enquestats observen amb claredat la progressió dels seus alumnes en la lectura en veu alta després de la realització d'un programa radiofònic. En canvi, no és tan evident la millora de l'expressió escrita. El 38,9% dels docents considera que, en conjunt, els alumnes van progressar en aquest aspecte, però el 50% opina que aquesta millora només es va produir en alguns casos. No és descartable que aquesta apreciació es derivi d'una qüestió metodològica o organitzativa, ja que entre els enquestats s'especifica que, en algunes experiències radiofòniques, els alumnes es van dividir els rols i n'hi va haver que van treballar l'expressió escrita perquè es van ocupar d'elaborar el guió mentre d'altres es van dedicar a la part tècnica. En tot cas, el treball i millora de l'expressió oral i escrita encapçala, amb un 22,8% i 16,7% respectivament, els avantatges que, segons els docents, té la ràdio com a eina pedagògica. També amb un 16,7% de casos es menciona, com a punt fort de l'experiència radiofònica, la possibilitat que l'alumnat aprengui de forma significativa. En aquest sentit, s'apunta que la ràdio «és una eina atractiva, motivadora, que els estimula a practicar la llengua d'una manera significativa, que transcendeix més enllà de l'aula», també que permet «afavorir un entorn pràctic i real de comunicació efectiva i d'interès per a tota la comunitat educativa, i tot això en llengua catalana!» o que «fer un programa real en una emissora real, encara donava més sentit a tot plegat».

D'altra banda, els resultats de l'estudi també demostren que la realització d'un projecte d'aquestes característiques garanteix l'activació del treball cooperatiu. Es tracta d'una competència bàsica que Barrycoa i Lasaga (2010) insten a adquirir durant l'etapa escolar i, de fet, s'inclou com un dels objectius d'aprenentatge al Currículum d'Educació Primària (Servei d'Ordenació Curricular d'Educació Infantil i Primària, 2017). Però no només s'esmenta en la documentació relativa a aquesta etapa. El Decret 187/2015, de 25 d'agost d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria també afirma que l'ESO ha de contribuir al desenvolupament de les habilitats i les competències que permetin als alumnes desenvolupar i consolidar un hàbit com el treball cooperatiu. Si es posa el focus a l'estudi, es constata que dues terceres parts dels docents creuen que l'experiència radiofònica va contribuir «molt» a l'activació del treball en equip, el mateix percentatge que considera que aquesta col·laboració no va ser una suma d'esforços sinó que els alumnes van treballar conjuntament de manera cooperativa i coordinada per elaborar i emetre amb èxit un programa de ràdio. A més d'aquesta habilitat social, els enquestats asseguren que la realització i emissió d'un programa de ràdio serveix als alumnes per entrenar la capacitat d'improvisació i l'habilitat de sobreposar-se als problemes.

Precisament, és una iniciativa que no està exempta d'entrebancs o riscos. Tot i que tant Melgarejo i Rodríguez (2013) com Sellas (2011) asseguren que les noves tecnologies

han aplanat el camí per a la realització d'experiències radiofòniques als mateixos centres i, de fet, l'estudi determina que gairebé en la meitat dels casos es va optar per muntar un estudi a l'escola o institut, els docents assenyalen que els problemes tècnics que se'n deriven són un dels principals inconvenients que s'interposen en la viabilitat del projecte. En concret, aquesta circumstància s'esmenta en un 23,8% de casos. En aquest sentit, hi ha docents que admeten que «no teníem un estudi de ràdio sinó una petita taula de mescleres, micròfons i un ordinador. Va ser complicat a l'hora de resoldre alguns problemes pels pocs coneixements tècnics» o bé «elaborar els programes, gravar-los i penjar-los al blog es fa complicat. A més, cal tenir en compte que tot ha de passar per les teves mans». Si es triangulen les dades, es pot observar que molts dels enquestats que han assenyalat aquesta problemàtica asseguren que si tornessin a repetir l'experiència ampliarien la formació o augmentarien l'assessorament tècnic. Aquest canvi s'esmenta en un 16,7% d'ocasions. Ara bé, al capdavant de les modificacions que aplicarien els docents si tinguessin una altra oportunitat, s'hi ha situat el fet de buscar més complicitat i implicació de docents i famílies (27,8%) «per animar i motivar els alumnes a fer aquest taller» o «per fer extensible l'ús de ràdio a altres matèries» o, fins i tot, «a tot el centre». En aquesta línia també s'hi expressa Moreno (2000) quan alerta que la introducció de la ràdio com a eina pedagògica suposa un canvi metodològic.

No és l'única advertència de l'autor, que afirma que la realització de qualsevol experiència radiofònica ha de tenir presents els aspectes didàctics, tècnics però també organitzatius. Una apreciació que pren tot el sentit quan es comprova que el principal obstacle assenyalat pels docents, amb un 33,3% d'ocasions, és la important inversió de temps que requereix un projecte d'aquest tipus, sobretot quan la gravació es duu a terme en una emissora municipal i no al mateix centre. Un dels enquestats afirma que «el principal inconvenient és el temps de què es disposa. Ens hem de desplaçar a la ràdio i, per tant, l'hora efectiva de classe es converteix, a tot estirar, en 40 minuts. Això fa que no sempre es pugui complir tota la feina prevista». Hi coincideix un altre docent, que explica que «el nostre institut és als afores de la població. Per fer 30 minuts de programa havíem d'invertir tot el matí i això ens condicionava a fer només un programa al mes».

Conclusions

L'objectiu d'aquest treball ha estat confirmar, a través de les reflexions i percepcions dels docents, si la realització d'un programa radiofònic a l'aula és una proposta factible en el marc d'una escola o institut i comprovar si és un bon instrument pedagògic a l'àrea concreta de llengua, tant a l'etapa de primària com de secundària. Fet l'estudi, es pot concloure que, efectivament, és viable dur a terme una experiència radiofònica dins de l'activitat lectiva d'un centre. El 100% dels enquestats la van poder completar fins el final i un 83,3% la valoren com a «molt satisfactòria». Ara bé, derivat de les reflexions dels docents que han participat en aquest treball, es desprèn, al mateix temps, que és un projecte que requereix una important dedicació horària (el professorat ho assenyalava com el principal inconvenient, amb un 33,3% dels casos) i que pot presentar problemes tècnics (el segon entrebanc més comentat, amb un 23,8% dels casos).

Per determinar si l'elaboració i emissió d'un programa de ràdio és un bon instrument pedagògic en l'ensenyament de la llengua catalana, tant a l'etapa de primària com de secundària, la recerca s'ha centrat en analitzar les opinions dels docents sobre la progressió de l'alumnat pel que fa a l'expressió oral i escrita i quines habilitats socials creuen que

activen els estudiants per tirar endavant un projecte d'aquestes característiques. S'ha treballat amb la hipòtesi que, efectivament, es produeix una progressió en aquestes dues competències i l'alumnat també recorre a diferents estratègies conductuals quan prepara i emet un programa de ràdio. En aquest sentit es pot concloure que:

- a) Segons les opinions i reflexions dels docents, la realització d'una experiència radiofònica contribueix a la millora de l'expressió oral dels alumnes. Ho avalen dues tercers parts dels enquestats (66,7%), que observen amb claredat la progressió dels seus alumnes en la lectura en veu alta. A aquesta dada cal afegir que 7 de cada 10 mestres i professors creuen que el projecte va servir als alumnes per guanyar seguretat i tenir menys vergonya a l'hora d'expressar-se de forma oral.
- b) La preparació i emissió d'un programa de ràdio també contribueix a la millora de l'expressió escrita, tot i que de forma menys rellevant. Segons es desprèn de l'estudi, els docents que consideren que l'experiència va repercutir en una progressió en aquest aspecte són el 38,9% i hi ha un 50% que opina que aquesta millora només es va produir en alguns casos. Específicament, l'aspecte en què van millorar més els alumnes, pel que fa a l'expressió escrita, va ser la coherència, és a dir, la capacitat de redactar informació ordenada i clara, amb un 42,9% de casos, seguit de la capacitat de síntesi (33,3%), uns aspectes considerats rellevants en les competències bàsiques de l'àmbit lingüístic (Direcció General d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, 2015).
- c) Per últim, la realització d'una experiència radiofònica activa una habilitat social perseguida en els currículums de primària i secundària, com és el treball cooperatiu. Segons dues tercers parts dels enquestats (66,7%), un projecte d'aquestes característiques contribueix «molt» a posar en marxa el treball en equip i el mateix percentatge de docents consideren que s'executa una col·laboració realment cooperativa, és a dir, que va més enllà de la concatenació d'esforços entre els components del grup. A més del treball cooperatiu, la preparació i emissió d'un programa radiofònic entrena altres habilitats, que es poden considerar dins de les *non cognitive skills*, com la improvisació o la capacitat de sobreposar-se als problemes (assenyalades en un 33,3% de casos respectivament), seguides d'una optimització en la gestió del temps (observada en un 28,6% de casos).

Postil·la final: orientacions per a experiències futures de ràdio a l'aula i noves línies d'investigació

Després d'examinar la literatura existent i comprovar els resultats de l'estudi, juntament amb l'experiència personal en l'àmbit radiofònic, es considera interessant aportar un seguit d'orientacions pels docents que es plantegin dur a terme una experiència radiofònica a l'aula.

Seguint la línia de Moreno (2000), cal tenir present que la posada en marxa d'un projecte d'aquestes característiques suposa un canvi metodològic, que ha de tenir en compte els aspectes didàctics, tècnics i organitzatius. És recomanable, per tant, dissenyar-lo com una experiència transversal i, per fer-ho, caldrà comptar amb la màxima implicació del claustre (de fet, de l'estudi es desprèn que el principal canvi que aplicarien els docents

si tinguessin l'oportunitat de repetir l'experiència seria buscar una major col·laboració de docents i famílies).

Tot seguit, és important determinar on s'executarà el projecte. Es pot optar per enregistrar els programes radiofònics en una emissora municipal o fer-ho al mateix centre, amb instal·lacions de ràdio o bé aprofitant les noves possibilitats de gravació i edició de so que ofereixen els mòbils i ordinadors. Si s'opta per la primera opció, s'evita un dels principals inconvenients assenyalats pels docents, l'aparició de problemes tècnics, ja que en una emissora municipal és habitual comptar amb un professional durant l'enregistrament dels continguts. En canvi, caldrà assumir que la inversió de temps serà molt més important que si la gravació es fa al mateix centre. En aquest sentit, la realització del programa de ràdio a la mateixa escola o institut facilita l'organització interna. Ara bé, cal comptar amb pressupost per adquirir el material. Optar pels avenços tècnics que ofereixen mòbils i ordinadors redueix lleugerament aquesta despesa, però al mateix temps requereix tenir formació per garantir l'èxit de l'enregistrament.

Autors com Perona i Barbeito (2007) o Quintana (2001) defensen que la ràdio i el llenguatge radiofònic, gràcies a elements com els efectes sonors, afavoreixen l'aprenentatge significatiu. També ho destaquen els enquestats, que ho apunten com un dels principals avantatges de l'experiència. En aquest sentit, per garantir que els aprenentatges siguin el màxim de significatius possibles, és important que la temàtica del programa radiofònic i el contingut de les seccions tinguin en compte el context i entorn proper de l'alumnat (és el cas de moltes de les experiències descrites en aquest article). També és fonamental que l'experiència radiofònica tingui una audiència real. Actualment, tant Melgarejo i Rodríguez (2013) com Sellas (2011) recorden que convertir-se en distribuïdor de continguts és perfectament factible gràcies a les noves tecnologies. Per tant, ara com ara, es pot arribar als oients tant si l'emissió es fa per FM com per Internet. Amb tot, també és cert que quan un programa s'emet per una emissora municipal hi ha una part de l'audiència que es genera de forma espontània, mentre que per Internet cal que l'oient tingui un coneixement previ del producte perquè seleccioni aquell contingut.

Taula. Avantatges i inconvenients

	Avantatges	Inconvenients
<i>Emissora municipal</i>	• Suport tècnic • Emissió a través de la FM municipal o per Internet (en <i>streaming</i> o <i>podcast</i>) • Audiència espontània	• Major inversió de temps • La realització de l'activitat depèn de la disponibilitat d'estudis i professionals de l'emissora
<i>Instal·lació emissora al centre</i>	• Menor inversió de temps • Organització interna més senzilla • Emissió per FM interna del centre o per Internet (en <i>streaming</i> o <i>podcast</i>)	• Pressupost (material tècnic i obtenció d'una freqüència pròpia) • Formació tècnica
<i>Gravació amb mòbils i ordinador</i>	• Menor inversió de temps • Organització interna més senzilla • Facilitat d'accés al material	• Pressupost (tot i que menor a la instal·lació d'una emissora al centre) • Formació tècnica • Emissió només en diferit (<i>podcast</i>)

Igualment, és important determinar la durada del projecte i el curs on es vol dur a terme. Tal com s'ha pogut observar a l'estudi, la ràdio és una eina pedagògica que es pot adaptar a qualsevol etapa (primària, secundària i batxillerat) i, fins i tot, s'ha posat en pràctica amb alumnes amb necessitats educatives especials (NEE). Tot i això, els cursos on, per currículum, s'imparteixen continguts relacionats amb els gèneres periodístics, i per tant segurament és més senzill justificar una experiència d'aquestes característiques, són els del cicle superior de primària i el segon cicle d'ESO. Pel que fa a la durada, dependrà de les característiques de l'experiència i del tipus d'aposta que vulgui fer el centre (com a assignatura optativa, taller anual, treball per projectes, experiència puntual en el marc d'una assignatura determinada, etc.). És evident, però, que *fer ràdio* és un aprenentatge, en què es posa en joc l'expressió oral, l'escrita i certes habilitats socials. Com més oportunitats tingui l'alumne de posar-ho en pràctica, més opcions tindrà d'assentar coneixements i progressar. Per tant, l'experiència radiofònica serà més enriquidora i profitosa com més temps s'hi pugui dedicar.

Altrament, i després d'elaborar l'estudi, es pot arribar a la conclusió que la ràdio és una eina pedagògica vàlida en l'ensenyament de la llengua catalana però encara poc explotada. Com a conseqüència de la crisi provocada per la COVID-19, aquest ha estat un estudi centrat únicament en les reflexions de mestres i professors que han dut a terme experiències radiofòniques als seus centres. En un futur, podria resultar interessant ampliar aquesta mostra i, fins i tot, obrir el focus d'estudi i incloure també les percepcions dels alumnes que han participat en projectes d'aquestes característiques.

Una de les limitacions detectades en l'actual investigació és que els enquestats havien de respondre a qüestions sobre les quals no havien fet un seguiment exhaustiu. Per passar del terreny de les percepcions al terreny de les evidències, es proposa l'organització d'un *estudi de cas*, on l'investigador pogués fer, a través de l'observació participant, un seguiment d'una experiència radiofònica, des de l'inici fins el final. De forma idònia, hauria de ser un projecte de llarga durada. D'aquesta manera, l'investigador podria observar per ell mateix quines estratègies o habilitats socials activen els alumnes durant la preparació i emissió d'un programa radiofònic i preparar una sèrie de proves que es farien fer de forma periòdica als estudiants per avaluar la progressió en l'expressió oral i escrita.

Per últim, per donar resposta a autores com Camps (2012), que defensen que la didàctica de la llengua té com a objectiu canviar les pràctiques amb la finalitat de millorar-les, podria ser convenient dissenyar una proposta innovadora al voltant de la ràdio com a eina pedagògica en l'ensenyament de la llengua catalana, pilotar-la amb alumnat real per comprovar-ne la viabilitat i publicar-la com a manual per a futures experiències.

Referències

- Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación (2020) *Audiencia General de Medios. Cadenas de radio*. Recuperat de <http://reporting.aimc.es/index.html#/main/radio> (consultat el 6 d'abril de 2020)
- Balsebre, A. (2000) *El lenguaje radiofónico*. Madrid, Cátedra.
- Barraycoa, J. i Lasaga, O. (2010) «La competencia de trabajo en equipo: más allá del corta y pega». *Vivat Academia*, 111, 1-5. Recuperat de <https://www.redalyc.org/pdf/5257/525752961005.pdf> (consultat el 8 de gener de 2020)
- Blaxter, L., Hughes, C. i Tight, M. (2008) *Cómo se investiga*. Barcelona, Graó.
- Brecht, B. (1932) «Teoría de la radio (1927-1932)». *Revista de Economía Política de las Tecnologías de la Información y Comunicación*, 5(2), 5-16. Recuperat de <https://archive.org/details/teoriasdelaradio19271932bertoldbrecht/page/n7/mode/2up> (consultat el 4 de maig de 2020)
- Camps, A. (2012) «La investigación en didáctica de la lengua en la encrucijada de muchos caminos». *Revista Iberoamericana de Educación*, 59, p. 23-41. Recuperat de <https://rieoei.org/historico/documentos/rie59a01.pdf> (consultat el 8 de gener de 2020).
- Decret 187/2015, de 25 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria, DOGC núm. 6945 (2015). Recuperat de <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6945/1441278.pdf> (consultat el 4 de maig de 2020).
- Deó, F. J. (2005) «Ràdio escolar: expressió i comprensió». *Guix*, núm. 315, p. 9-15.
- Direcció General de Currículum i Personalització. (2019) *Currículum d'Educació Secundària Obligatoria*. Gabinet tècnic. Recuperat de <http://ensenyament.gencat.cat/web/content/home/departament/publicacions/colleccions/curriculum/curriculum-eso.pdf> (consultat el 20 de desembre de 2019).
- Direcció General d'Educació Secundària Obligatoria i Batxillerat (2015) *Competències bàsiques de l'àmbit lingüístic. Llengua i literatura (catalana i castellana). Identificació i desplegament a l'educació secundària obligatòria*. Servei de Comunicació i Publicacions. Recuperat de <http://ensenyament.gencat.cat/web/content/home/departament/publicacions/colleccions/competencies-basiques/eso/ambit-linguistic-cat-cast.pdf> (consultat el 8 de gener de 2020)
- Egea, A. i Rialp, A. (2005) «La radio escolar. Un instrumento de aprendizaje significativo». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 344, p. 25-27.
- Generalitat de Catalunya (2020) *Xtec Mèdia*. Recuperat de <http://xtec.gencat.cat/ca/recursos/media/> (consultat el 8 de gener de 2020)
- González, F. (1989) *En el dial de mi pupitre: Las ondas, herramienta educativa*. Barcelona, Gustavo Gili.
- Hernández-Sampieri, R. (2014) *Metodología de la Investigación*. Recuperat de <http://observatorio.epacartagena.gov.co/wp-content/uploads/2017/08/metodologia-de-la-investigacion-sexta-edicion.compressed.pdf> (consultat el 8 de gener de 2020)
- Melgarejo, I. i Rodríguez, M. (2013) «La radio como recurso didáctico en el aula de infantil y primaria: los podcast y su naturaleza educativa». *Tendencias Pedagógicas*, 21, p. 29-46. Recuperat de https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/10486/12382/60181_4.pdf?sequence=1 (consultat el 8 de gener de 2020)
- Moreno, I. (2000) «Propuestas de trabajo con la radio». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 297, p. 85-88.

- Perona, J. J. (2009) «Edu-webs radiofòniques: experiències espanyoles de educació en mitjans». *Comunicar*, 17(33), p. 107-114. Recuperat de <https://www.redalyc.org/pdf/158/15812486013.pdf> (consultat el 19 de gener de 2020)
- Perona, J. J. i Barbeito, M. (2007) «Modalidades educativas de la radio en la era digital». *ICONO 14, Revista de comunicación y tecnologías emergentes*, 5(1), p. 12-37. Recuperat de <https://www.redalyc.org/pdf/5525/552556593010.pdf> (consultat el 8 de gener de 2020).
- Quintana, R. (2001) «El lenguaje de la radio y sus posibilidades educativas». *Comunicar*, 17, p. 97-101. Recuperat de <https://www.redalyc.org/pdf/158/15801714.pdf> (consultat el 8 de gener de 2020).
- Rodero, E. (2008) «Educar a través de la radio». *Signo y pensamiento*, núm. 52, p. 97-109. Recuperat de <https://revistas.javeriana.edu.co/index.php/signoypensamiento/article/view/4581> (consultat el 8 de gener de 2020)
- Sellas, T. (2011) *El podcasting: la (r)evolución sonora*. Recuperat de https://books.google.es/books?hl=ca&lr=&id=k0dmlH8wl-8C&oi=fnd&pg=PA3&dq=sellas+2011&ots=XBp0bodfa&sig=GkSfg0gGp9r7iZBkheL9Umezcz&redir_esc=y#v=onepage&q=sellas%202011&f=false (consultat el 6 d'abril de 2020)
- Servei d'Ordenació Curricular d'Educació Infantil i Primària. (2017) *Currículum d'Educació Primària*. Servei de Comunicació i Publicacions. Recuperat de <http://ensenyament.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/collections/curriculum/curriculum-ed-primaria.pdf> (consultat el 4 de maig de 2020)
- Vilà, M. i Castellà, J.M. (2016) «L'avaluació de la llengua oral. Reptes i alternatives». *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, núm. 70, p. 7-18. Recuperat de https://campus.uvic.cat/aules/pluginfile.php/594925/mod_resource/content/1/Vil%C3%A0%20i%20Castell%C3%A0%202016.pdf (consultat el 8 de gener de 2020)

La radio como herramienta pedagógica en la enseñanza de la lengua catalana. Percepciones y reflexiones de docentes de primaria y secundaria

Resumen: En este artículo se exploran las percepciones y reflexiones de docentes que han liderado experiencias radiofónicas en el aula con el objetivo de averiguar las posibilidades educativas de este medio en la enseñanza de la lengua catalana, tanto en la etapa de primaria como de secundaria. Se examina si, después de la elaboración y emisión de un programa radiofónico, el profesorado considera que el alumno ha mejorado la expresión escrita y oral, y qué habilidades sociales ha activado. Se ha optado por una metodología mixta, con la triangulación de datos cualitativos y cuantitativos provenientes de un cuestionario con preguntas abiertas pero también cerradas, de respuesta múltiple y escalas de Likert. Según los resultados, la realización de una experiencia radiofónica contribuye a la mejora de la expresión oral de los alumnos. También se percibe una progresión en la expresión escrita pero de forma menos relevante. Además, según los encuestados, la realización de una experiencia radiofónica en el aula activa de forma destacada entre el alumnado el trabajo cooperativo y dos habilidades: la improvisación y la capacidad de sobreponerse a los problemas.

Palabras clave: Radio, educación, enseñanza, lengua catalana, expresión oral, expresión escrita, habilidades sociales

La radio en tant qu'outil pédagogique dans l'enseignement de la langue catalane. Perceptions et réflexions d'enseignants du primaire et du secondaire

Résumé: Cet article examine les perceptions et les réflexions d'enseignants qui ont mené des expériences radiophoniques en classe dans le but d'explorer les possibilités éducatives de ce média dans l'enseignement de la langue catalane, aussi bien dans le primaire que dans le secondaire. L'auteur examine si, après l'élaboration et la diffusion d'une émission radiophonique, les enseignants considèrent que les élèves ont amélioré l'expression écrite et orale, et quelles compétences sociales ils ont activées. Pour ce faire, une méthodologie mixte est adoptée, articulée autour de la triangulation de données qualitatives et quantitatives issues d'un questionnaire à base de questions ouvertes, mais aussi fermées, de questions à choix multiples et d'échelles de Likert. D'après les résultats de l'étude, la réalisation d'une expérience radiophonique contribue à l'amélioration de l'expression orale des élèves. Un progrès est aussi perçu dans l'expression écrite, bien que dans une moindre mesure. En outre, selon les personnes interrogées, la réalisation d'une expérience radiophonique en classe active de manière remarquable le travail coopératif entre les élèves, ainsi que deux compétences comme l'improvisation et la capacité à surmonter les problèmes.

Mots-clés: Radio, éducation, enseignement, langue catalane, expression orale, expression écrite, compétences sociales

Radio as a pedagogical tool in teaching the Catalan language. Perceptions and reflections of primary- and secondary-education teachers

Abstract: This article explores the perceptions and reflections of teachers who have led radio experiences in the classroom with the aim of determining the educational possibilities of this means of communication in teaching the Catalan language both in primary and secondary education. We examine whether, after the development and broadcasting of a radio programme, the teacher considers that the students have improved in their written and oral expression, and which social skills have been activated. A mixed methodology was used, analysing the qualitative and quantitative data from a questionnaire with open and closed questions, and multi-choice questions with Likert-scale answers. The study results show that conducting a radio experiment contributes to improving students' oral expression. There is also progress in written expression but in a less relevant way. In addition, according to the respondents, carrying out a radio experience in the classroom stimulates cooperative work between students and other skills such as improvisation and the ability to solve problems.

Key words: Radio, education, Catalan language, oral expression, written expression, social skills